

REGIONÁLIS HÁTRÁNYKOMPENZÁCIÓ A KÖZMŰVELŐDÉSSEN MEGVALÓSULÓ KULTURÁLIS TANULÁS SEGÍTSÉGÉVEL

KUTHY-MEGYESI JUDIT^a – JUHÁSZ ERIKA^{b,*}

^aDebreceni Egyetem, Nevelés- és Művelődéstudományi Doktori Iskola, Debrecen

^bDebreceni Egyetem Nevelés- és Művelődéstudományi Intézet,
Művelődéstudományi és Humán Tanulmányok Tanszék, Debrecen

Beérkezett: 2022. január 16., elfogadva: 2022. május 5.

A hazai közművelődésben megvalósuló kulturális tanulás magába foglalja mindazokat a nem formális, illetve informális tanulási eseményeket, amelyek részben a saját, részben a partneri kezdeményezések révén az egyes közművelődési intézményekben létrejönnek (vö. *Juhász–Szabó 2016; Kozma et al. 2015*). Ezek a tanulási alkalmak aktív (rendszeres és nem rendszeres művelődési formák szervezői, szolgáltatói, résztvevői), illetve passzív (külső szervek tevékenységei, alapterületből kizárólagossággal átengedett területi, teremlérsi, helyszínbiztosítási) formában valósulnak meg a helyi közösségek igényeinek, szükségleteinek figyelembevételével. A területspecifikus igényekre és adottságokra építő közművelődésben megvalósuló kulturális tanulás hátránykompenzáló, esélyteremtő funkciói empirikus vizsgálatunk alapján beazonosíthatók. A lokalitást célzó, a helyi művelődő közösségeket központba helyező szakmai szemlélet a vizsgálati eredmények tükrében a közművelődés csúcspontjában ($N = 197$) még további fejlesztési kezdeményezéseket igényel, de regionálisan már eredménnyel mérhető.

Kulcsszavak: közművelődés, kulturális tanulás, regionalitás, OSAP

The cultural learning realised in the national community culture comprises all the non-formal and informal learning events that happen in community cultural institutions as a result of self or partner organised work (cf. *Juhász–Szabó 2016; Kozma et al. 2015*). These learning events are realised actively (organisers, providers or partakers of regular or non regular learning opportunities) or passively (activities of external groups; exclusive location providers from floor area for venue and area rental), considering the requirements and demands of the local communities. Our empirical research's most important outcome is that the opportunity-creating and disadvantage compensating func-

* Levelező szerző: Juhász Erika, Debreceni Egyetem Nevelés- és Művelődéstudományi Intézet, Művelődéstudományi és Humán Tanulmányok Tanszék, 4032 Debrecen, Egyetem tér 1.
E-mail: juhasz.erika@arts.unideb.hu

tions of cultural learning realised in community culture, built on location specific needs and resources can be significantly identified based on the study results. The localisation aimed, local learning community focused, professional point of view in the community cultural peak institutions ($N = 197$), requires further development opportunities, but it is already measurable regionally.

Keywords: community culture, cultural learning, regionality, OSAP (cultural statistics)

Bevezetés

Bourdieu (1979) szerint a társadalmi struktúra transzláción megy át: vagyis kisebb nagyobb eltolódások révén annak szerkezete újratermelődik, az individuuum tőkeinvestálások révén fentebb csúszhat, de a társadalmi csoportok közötti egyenlőtlenség a struktúrában fennmarad. A tőkék (gazdasági, kulturális, társadalmi) (Bourdieu 1998) jelentős hányadát a társadalom legfelsőbb csoportjai birtolják: a státuszok elrendeződésében és csoporttagságában a folyamatosság dominál, a graduális egyenlőtlenségek, a konkrét életviszonyok különbözőségei folyamatosak (Kolosi 2001).

DiMaggio (1998) azonban amellet érvel, hogy az alsóbb társadalmi osztályok leszármozottjai az örökölt kulturális erőforrásokat a magasabb státuszú családok gyermekeinél nagyobb haszonnal tudják felhasználni annak érdekében, hogy társadalmi státuszt szerezzenek. Elmélete alapján a születési csoporttagság korrigálható a megemelt kulturális tőke segítségével (Blaskó 2002; DiMaggio 1998). A társadalmi státusz elmozdítható, a kulturális tőke segítségével az egyenlőtlenségek mérsékelhetők, az egyéni, közvetve a társadalmi képességek fejleszthetők. Mindezt az elmozdulást a saját magunk által létrehozott kulturális tőkében (DiMaggio 1998; Pusztai 2009), értelmezésünk szerint többek között a közművelődésben megvalósuló kulturális tanulásban (Juhász–Szabó 2016) interpretálja.

A kulturális tanulás eszközrendszere mentén leírhatók mindazok a tanulási folyamatok, amelyek a közművelődés révén a társadalom tagjainak képesség- és népességmegtartó erejét megerősítik. Segítségével nem formális és informális tanulási események során, közművelődési intézmények és szolgáltatók látogatásával autonóm, illetve sponrán tanulási tevékenységekben vehetünk részt (Juhász–Szabó 2016). A közművelődési intézmények esélyteremtő, hátránykompenzáló szerepének része a közösségi térként való funkcionálisuk: kezdeményezik azok megszületését és helyszínt biztosítanak az esélyegyenlőséget célzó szolgáltatásoknak (Beke 2010). A közművelődési szolgáltatások köre szorosan összekapcsolódik a lokális társadalomföldrajzi jellemzőkkel.

Jelen tanulmányunkban a közművelődés – mint kulturális intézményrendszer – hátránykompenzáló funkcióinak bemutatására törekszünk a kulturális tanulás statisztikai mutatóinak segítségével. Rövid elméleti kitekintésünk után empirikus vizsgálatunkban a hazai közművelődés legkiemelkedőbb, ún. csúcshintézményeiben (kulturális központok, művelődési központok) vizsgáljuk meg a 2019. évi OSAP (Országos Statisztikai Adatfelvételi Program) közművelődési statisztikai eredményekben a kulturális tanulás sajátosságait, figyelembe véve bizonyos regionális társadalomföldrajzi sajátosságokat is.

A közművelődés hátránykompenzáló funkciói

A regionalitás és a neveléstudomány kapcsolatának egyik aspektusa a tanuló régió fogalmának '90-es években történő megjelenése, mely egy olyan földrajzi teret feltételez, amelyben az azt felépítő aktorok (lakosok, személyek, intézmények) tanulnak; tanulási motivációjukban, folyamataikban sajátos regionális jellemzők azonosíthatóak. A tanuló régiók kitétele a minőségi oktatási (szolgáltatásbéli) ellátottság, amely túlmutat a közép- és felsőoktatáson, része a munkahelyi, kulturális intézmények, szakszervezetek, szabadidős szervezetek, egyházak, sportkörök, illetve média által megvalósuló tanulási folyamat (Kozma et al. 2015).

A kulturális hátrány(kompenzáció), illetve esélyegyenlőség jellemzően kontextusfüggő fogalom, elidegeníthetetlen a társadalmi környezettől. A közművelődés az 1970-es évektől fordult fokozatosan a lokális kereslet-kínálat irányába, ahol a helyi adottságok és a helyi igények formálják a szolgáltatások körét (Felkai 2009; Juhász 2016). Ez a szemlélet a neveléstudomány közművelődési alrendszerében ma is dominál, az univerzális szabályszerűségek mellett, Magyarország egyes földrajzi területi egységei között szolgáltatásbéli differenciáltság feltételezhető.

Juhász és Szabó (2016) kutatási eredményei alapján a gazdaságilag kevésbé fejlett régiók esetében esélyt adó, esélyjavító tényezőként jelennek meg a kulturális tanulásban történő tökeberuházások. Figyelemfelkeltő megállapítása a szerzőpárosnak, hogy a fejlettség tekintetében az egyes régiók társadalmi-gazdasági indexe jellemzően fordítottan arányos azok kulturális tanulási indexével. Vagyis a gazdaságilag magas fejlettségű régiók a kulturális tanulás szempontjából alacsony eredményekkel; míg a gazdaságilag alacsony fejlettségű régiók a kulturális tanulás területén magasabb eredményekkel teljesítenek. Ugyanakkor a számadatok a legfejlettebb régiók esetében teljesen megfordult sorrendiséget mutatnak, azaz esetükben a társadalmi-gazdasági index és a kulturális tanulási index egyenesen arányosan mozog együtt.

A közművelődési intézményrendszer szakmai tevékenységének alappillérét a közművelődési alapszolgáltatások biztosítják. Minőségbiztosítási szerepük van, azonban az egyes térségek tekintetében a helyi adottságok alapján, a népesség összetételétől, a település elhelyezkedésétől és státuszától függően, a helyi lakosság szükségleteinek és igényeinek figyelembevételével a szakmai tevékenységek jellemzően eltérőek (vö. 1997. évi CXL. tv. 76. §). A közművelődés hátránykompenzáló funkciói egyrészt a hátrányok csökkentésében, másrészt a képességek fejlesztésében mozgósíthatók (vö. 20/2018. EMMI rendelet 5–11. §).

A kulturális tanulás a közművelődésben jellemzően a közösségi tevékenységekben való részvétel során, valamint általános képzések keretében (képzési tevékenység, helyszínbiztosítás) valósul meg (Juhász–Szabó 2016) aktív (szervezői, kezdeményezői), valamint passzív (helyszínbiztosítói, közreműködői) formában. A közművelődésben kulturális és társadalmi töke halmozódik fel a kulturális tanulási folyamatok révén (Juhász–Kuthy-Megyesi 2021).

Minta és módszerek

Az előbbieken már megnevezett 2016-os vizsgálat során Juhász és Szabó (2016) a magyarországi hét régió társadalmi-gazdasági fejlettségét hasonlították össze azok kultu-

rális tanulásának fejlettségével. A KSH 2014-es adatsoraiból tíz társadalmi-gazdasági mutatót választottak ki, azok közül ötből indexszámot képeztek (Gazdasági Fejlettségi Index, GFI); majd másik öt, a régió kulturális tanulására vonatkozó mutatóból egy további mérőszámot állítottak fel (Kulturális Tanulási Fejlettségi Index, KFI). Az egyes mutatókra a régiók 1–7-ig terjedő, egész pozitív számból álló pontszámot kaptak, amely a rangsort is jelölte (Juhász–Szabó 2016).

Jelen tanulmányunkban az előbbi kutatás tíz KSH-mutatójának jellemzően 2019-es¹ adatait hasonlítjuk össze a Konvergencia régiókban (Észak-Magyarország, Észak-Alföld, Dél-Alföld, Közép-Dunántúl, Nyugat-Dunántúl, Dél-Dunántúl) található közművelődési csúcsintézményekben ($N = 197$) megvalósuló kulturális tanulás sajátosságaival. A 197 vizsgált intézmény közül 40,1% (79 db) kulturális központként; 59,9% (118 db) művelődési központként szolgáltató szervezet. Az Észak-Alföld régió számzerű túlsúlyát láthatjuk a mintában, a vizsgált csúcsintézmények 27,9%-a (55 intézmény) itt szolgáltató kulturális szervezet.

Mutatóink: iskolázottság (1); GDP bruttó hazai termék (2); regisztrált, működő gazdálkodó szervezetek száma (3); munkanélküliségi ráta (4); aktivitási ráta (2019-ben foglalkozási ráta) (5); születéskor várható élettartam (6); internetkapcsolatok száma (infokommunikációs infrastruktúra) (2019-ben internetes előfizetések száma) (7); 29 év alattiak aránya (2019-ben 0–29 év közöttiek száma) (8); lakáspiaci árszínvonal (2019-ben használt lakások átlagára) (9); illetve működő vállalkozások száma (10) (KSH 2016; KSH 2019a, 2019b). A mutatókból Társadalmi-Gazdasági Fejlettségi Indexet (TGFI) képeztünk, annak regionális sorrendjét hasonlítva össze a kulturális központok és a művelődési központok 2019-es OSAP közművelődési statisztikai adataival (388/2017. évi Korm. r.).

Kutatási kérdések

Vizsgálatunkban az alábbi kérdésekre keressük a választ:

K1. Van-e összefüggés a vizsgált közművelődési adatok és a Társadalmi-Gazdasági Fejlettségi Index (TGFI) között a magyarországi kulturális központok és művelődési központok vonatkozásában? Amennyiben igen, milyen irányú összefüggés mutatható ki az egyes változók esetében (egyenes arányosság, fordított arányosság, nem azonosítható az arányosság iránya)?

K2. Mely közművelődésben megvalósuló kulturális tanulási formáknál (rendszeres és nem rendszeres művelődési formák) mérhető a regionális hátránykompensáció?

Eredmények

Társadalmi-Gazdasági Fejlettségi Index (TGFI)

Hasonlóan a 2016-os kutatáshoz az egyes statisztikai mutatókat sorba rendeztük, majd az egyes mutatókhoz 1 és 6 közötti egész, pozitív indexpontot illesztettünk, végül a pon-

¹ Az iskolázottságra vonatkozó KSH-adatsor legfrissebb változata 2016-os, így ezen mutató esetében 2016-os adatokkal végeztük el a számításokat. Az iskolázottsági mutatót az alábbi képlet alapján számoltuk: (általános iskolai végzettségük $\times 1$ + középiskolai végzettségük $\times 2$ + diplomával rendelkezők $\times 3$) / iskolázatlanok $\times 1,5$ = iskolázottság mértéke. A további 9 KSH-mutató esetében rendelkezésünkre álltak a 2019-es adatsorok.

tok egyszerű összegzésével számolt Társadalmi-Gazdasági Fejlettségi Index (TGFI) alapján regionális sorrendet állítottunk fel. A Társadalmi-Gazdasági Fejlettségi Index (TGFI) alapján a legerősebb társadalmi és gazdasági mutatókkal a Dél-Alföld régió rendelkezik. Azonos pontszámmal második a Közép-Dunántúl, illetve a Nyugat-Dunántúl régió, harmadik Észak-Alföld, negyedik Észak-Magyarország. A vizsgált KSH-mutatók tekintetében a legalacsonyabb pontszámot a Dél-Dunántúl régió érte el.

A TGFI egyes mutatóinak régiókénti átlagértékeit vizsgálva (1. táblázat) elmondható, hogy az iskolázottság kapcsán a legerősebb eredményekkel az Észak-Alföld régió rendelkezik. A GDP bruttó hazai termék esetében megállapítható, hogy a legkevesebb pontot elérő Észak-Alföld régióval szemben a legerősebb Nyugat-Dunántúlnak több mint 1,5-szer akkora a GDP-je. A legtöbb regisztrált, működő gazdasági szervezettel Észak-Alföld bír, a legkevesebb Észak-Magyarország. A munkanélküliségi ráta a nyugat-dunántúli régióban a legalacsonyabb (1,7%), a leggyengébb mutatóval Észak-Alföld rendelkezik (6,1%). A foglalkozási ráta és a születéskor várható élettartam tekintetében szintén Nyugat-Dunántúl indexpontszáma a legmagasabb; az internet-előfizetések és a 0–29 év közöttiek száma kapcsán az Észak-Alföld régió rendelkezik a legkedvezőbb adatokkal². Egy nyugat-dunántúli használt lakás 2019-es átlagára közel a duplája volt az észak-magyarországinak. Végül a működő vállalkozások kapcsán a legerősebb adatokkal Észak-Alföld bír. A vizsgált regionális társadalmi és gazdasági KSH-mutatók tekintetében a Nyugat-Dunántúl és az Észak-Alföld régiók kapcsán esetileg kiemelkedő, olykor alacsonyabb számadatokat mértünk. A legmagasabb TGFI indexértékkel rendelkező Dél-Alföld esetében viszont egy kivétellel (használt lakások átlagára) stabilan magas indexpontokat kaptunk minden vizsgált társadalmi, illetve gazdasági területen. Feltételezhető, hogy ez az egyik fő oka annak, hogy a régió a rangsorban az első helyezést érte el.

A legtöbb intézményt (66,5%) települési területi kiterjedés jellemez (2. táblázat). A TGFI értéke egyenesen arányos a kulturális tanulás hozzáférhetőségével. Az Észak-Alföld (TGFI 39) és a Nyugat-Dunántúl (TGFI 43) régiókban feltételezhető, hogy az egyes településeken a lokális művelődő közösségeknek igényük van a helyi közművelődési térre, azok alapszolgáltatásait az egyes településeken veszi igénybe a lakosság. A legalacsonyabb indexpontú (TGFI 20) Dél-Dunántúlon szintén az intézmények 79,4%-a települési (további 14,7%-a településrészi) területi kiterjedésű. Itt hátránykompenzációt feltételezhetünk a fordított arányosság kapcsán. A jellemzően több kistépülésből álló Dél-Dunántúl régióban a lakosság a közművelődési alapszolgáltatásokat helyben érheti el, dacára annak, hogy a társadalmi-gazdasági mutatói alapján feltételezhető, hogy a helyi intézményi szolgáltatás megteremtésére szerényebb adottságokkal bírnak a települések. Ennek egyik oka lehet a lakossági kulturális normatíva támogatás. A dél-dunántúli hátránykompenzációval szemben Észak-Magyarországon (TGFI 21) a teljes intézményi kör (20 db) 50%-a megyei, több járásra határos, illetve járási területi szolgáltatási körrel rendelkezik: itt érvényesül a kisebb települések peremhelyzete, vagyis a nagyobb településeken található meg a közművelődési szolgáltatók. A területi kiterjedés tekintetében tehát a TGFI-vel arányossága változó, párhuzamosságra és hátránykompenzációra utaló eredmények is azonosíthatók.

² A két adat között ok-okozati viszony is felfedezhető a Z és Alfa (részben az Y) generációk tekintetében (vö. Komár 2017).

1. táblázat: Társadalmi-Gazdasági Fejlettségi Index (TGFI) regionális megoszlásban, régiósrrenddel

Mutatók	ÉM	ÉA	DA	KD	NYD	DD
iskolázottság (2016)	3 (2 189 665)	6 (2 801 021)	5 (2 544 632)	4 (2 190 465)	2 (2 073 710)	1 (1 793 423)
GDP bruttó hazai termék	2 (3 244)	1 (3 148)	4 (3 534)	5 (4 476)	6 (4 726)	3 (3 351)
regisztrált működő gazdasági szervezetek (db)	1 (165 484)	6 (288 317)	5 (260 423)	3 (175 563)	4 (189 764)	2 (170 277)
munkanélküliségi ráta (%)	3 (4,3)	1 (6,1)	4 (3,4)	5 (1,9)	6 (1,7)	2 (4,7)
foglalkozási ráta (%)	2 (58,6)	3 (59,7)	4 (61,5)	5 (63,9)	6 (65,8)	1 (57,1)
születéskor várható élettartam (év)	1 (74,295)	2 (75,295)	4 (75,99)	5 (76)	6 (77,015)	3 (75,72)
internetes előfizetések száma (db)	3 (322 831)	6 (390 511)	5 (374 347)	4 (341 744)	2 (317 102)	1 (267 398)
0–29 év közöttiek száma (fő)	4 (383 535)	6 (501 240)	5 (386 815)	3 (331 744)	2 (289 145)	1 (275 613)
használt lakások átlagára (MFt)	1 (8,9)	2 (11)	3 (11,6)	5 (16,4)	6 (16,6)	4 (11,9)
működő vállalkozások száma SBS módszer szerint (db)	1 (65 829)	6 (96 588)	5 (93 433)	4 (85 864)	3 (83 722)	2 (67 882)
Indexpontok összesen (TGFI)	21	39	44	43	43	20
RÉGIÓSOREND	4.	3.	1.	2.	2.	5.

Forrás: Saját szerkesztés KSH (2016, 2019a, 2019b) alapján.

Megjegyzés: ÉM = Észak-Magyarország, ÉA = Észak-Alföld, DA = Dél-Alföld, KD = Közép-Dunántúl, NYD = Nyugat-Dunántúl, DD = Dél-Dunántúl. Az indexpontszámok mögött zárójelben az adott mutató alapértékét tüntettük fel.

2. táblázat: A Társadalmi-Gazdasági Fejlettségi Index (TGFI) és a közművelődési tevékenység területi kiterjedése közötti kapcsolat

Közművelődési tevékenység területi kiterjedése DA (1)		Társadalmi-Gazdasági Fejlettségi Index (TGFI)					Összesen	
		KD (2)	NYD (2)	ÉA (3)	ÉM (4)	DA (5)		
országos	db	0	1	0	1	0	0	2
	régióon belüli %-os arány	0,0	3,0	0,0	1,8	0,0	0,0	1,0
megye	db	1	8	0	1	5	1	16
	régióon belüli %-os arány	2,9	24,2	0,0	1,8	25,0	4,2	8,1
több, egymással határos járás	db	0	0	0	0	1	0	1
	régióon belüli %-os arány	0,0	0,0	0,0	0,0	5,0	0,0	0,5
járás	db	1	2	1	1	4	2	11
	régióon belüli %-os arány	2,9	6,1	3,2	1,8	20,0	8,3	5,6
több, egymással határos község	db	0	0	0	1	0	0	1
	régióon belüli %-os arány	0,0	0,0	0,0	1,8	0,0	0,0	0,5
település	db	27	17	27	34	10	16	131
	régióon belüli %-os arány	79,4	51,5	87,1	61,8	50,0	66,7	66,5
településrész	db	5	5	3	17	0	5	35
	régióon belüli %-os arány	14,7	15,2	9,7	30,9	0,0	20,8	17,8
Összesen	db	34	33	31	55	20	24	197
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: Saját szerkesztés.

Megjegyzés: ÉM = Észak-Magyarország, ÉA = Észak-Alföld, DA = Dél-Alföld, KD = Közép-Dunántúl, NYD = Nyugat-Dunántúl, DD = Dél-Dunántúl.

A vizsgált intézmények 91,9%-a (181 db) működési jellegük alapján egész évben szolgáltat. A 16 intézmény közül, amelyek időszakos nyitvatartással működnek 75% (12 intézmény) az Észak-Alföld régióban található. A TGFI tekintetében a kultúrtáji sajátosságok alapján (gyermeküdülő, tájház, emlékház, alkotóház, kilátó) feltételezzük, hogy az időszakosan nyitva tartó intézmények a kulturális alapú gazdaságfejlesztésnek (kulturális turizmusnak) megfelelően szolgáltatnak.

Az intézmények a tevékenységet ellátó szervezet típusát tekintve jellemzően nem önállóak (164 intézmény; 83,2%), közel háromtizedük (29,3%) a leggyengébb indexponttal rendelkező Dél-Dunántúlon működő közművelődési szolgáltató. Szembetűnő adat, hogy azon szervezetek közül, amelyek önállóan működnek és gazdálkodnak 66,7% a

Dél-Alföld régióban található. Itt érzékelhető a társadalmi-gazdasági eredményesség és az intézményi gazdálkodási jellemzők kapcsolata (önfenntartó képesség, rentábilis gazdálkodás stb.). A TGFI egyenesen arányos a kulturális tanulással.

Passzív mutatók

A passzív mutatók (külső szervek tevékenységei, alapterületből kizárólagossággal átengedett terület, terembérlés, helyszínbiztosítás) tekintetében szignifikáns regionális különbségek azonosíthatók. A közművelődési tevékenységre alkalmas helyiségek száma a mintában 1655 db (átlag 8,4 db). A vizsgált régiók szerint szignifikáns különbséget tapasztaltunk egyrészt a szervezet működtetésében és használatában lévő közművelődési célú épületek alapterületének átlaga (Anova-próba: $F = 2,292$; $N = 196$; $p = 0,047$), valamint az ebből közművelődési tevékenységre hasznosítható területek átlaga (Anova-próba: $F = 2,783$; $N = 196$; $p = 0,019$) esetében. A közművelődési célú épületek területe kapcsán a legmagasabb átlagos eredménnyel az Észak-Magyarország régió ($2928,45 \text{ m}^2$) bír. Az Észak-Alföldöt követően ($2774,19 \text{ m}^2$) a Dél-Dunántúl ($2558,04 \text{ m}^2$) lett a harmadik legnagyobb átlagos épületmérettel rendelkező régió. Ez az eredmény utalhat hátránykompenzációra, a nagyobb közösségi tér méltányos hozzáférést eredményez azokhoz a kulturális szolgáltatásokhoz, amelyeknek a térigénye jelentős. Ezt a feltételezésünket támasztja alá, hogy a közművelődési tevékenységre hasznosítható terület átlaga az Észak-Magyarország ($2074,80 \text{ m}^2$) és a Dél-Dunántúl ($1618,92 \text{ m}^2$) régiók esetében a legmagasabb (régiók átlaga $1358,63 \text{ m}^2$).

Adathiány mellett, de szignifikáns eredmény azonosítható a régiók és aközött is, hogy az egyes intézmény más szervezetnek székhely-, illetve telephelybejegyzési lehetőséget biztosít (Anova-próba: $F = 2,533$; $N = 70$; $p = 0,037$). A más szervezetekkel való ilyen típusú együttműködésekben megjelenik a társadalmi tőke hátránykompenzáló funkciója (vö. Bourdieu 1998). A székhely-, illetve telephelybejegyzési lehetőségek biztosításából nyolcpontos indexszámot képeztünk, amelynek része, hogy milyen szervezettípusnak biztosít telephelyet vagy székhelyet az intézmény.³ Legmagasabb eredménnyel az Észak-Magyarország régió (5,25 pont) rendelkezik, a Közép-Dunántúlt követően (4,38) a Dél-Dunántúl lett a 3. a sorban (3,86). Feltételezhető, hogy az együttműködések meghaladják a bejegyzés biztosítását. A bejegyzések olyan további szakmai, módszertani eredményeket irányozhatnak elő, amelyek mindkét fél számára tökehozamot eredményeznek.

Aktív mutatók

Az aktív mutatók (rendszeres és nem rendszeres művelődési formák szervezői, szolgáltatói, résztvevői) vizsgálatokor heterogén eredményeket kaptunk. A rendszeres művelődési formák közül csupán egy, a klubok, körök és szakkörök tagjainak átlaga ($215,09 \text{ fő/intézmény}$) mutat szignifikáns eltérést a vizsgált régiók között (Anova-próba: $F = 2,305$; $N = 159$; $p = 0,047$). Itt hátránykompenzáció és fordított arányosság feltételezhető: a mutató átlaga a legalacsonyabb TGFI-vel rendelkező dél-dunántúli intézményekben a

³ Tételesen: Költségvetési szerv (közművelődési); Egyesület (közművelődési); Alapítvány, közalapítvány (közművelődési); Gazdasági szervezet (közművelődési); Költségvetési szerv (nem közművelődési); Egyesület (nem közművelődési); Alapítvány, közalapítvány (nem közművelődési); Gazdasági szervezet (nem közművelődési).

legmagasabb (352,7) és a legmagasabb TGFI-vel rendelkező Dél-Alföldön a legalacsonyabb (144,9).

A nem rendszeres művelődési formák közül a kiállítások, műsorok, rendezvények tekintetében van szignifikáns eltérés a régiók között ($F = 4,090$; $N = 161$; $p = 0,002$). A két leggyengébb TGFI-s régióban a legmagasabb az események átlagos száma: Észak-Magyarországnál 19,3; illetve Dél-Dunántúlon 11,6 esemény szolgáltatónként, szemben az összes régió átlagát mutató 10,6-os számadattal. Itt érzékelhető a TGFI-vel összefüggésben a kulturális tanulás hátránykompenzáló funkciója, fordított arányosságról azonban nem beszélhetünk a Dél-Alföld régió magas átlaga (11,2) miatt.

Az adatszolgáltató szakmafejlesztési aktivitásának változóit (19 db) indexekben csoportosítottuk. A mérőszámok az adott intézmény lokális társadalomba történő beágyazottságról adnak képet. Régiók szerint szignifikáns különbségeket mértünk a szerveződési aktivitás index ($F = 3,152$; $N = 197$; $p = 0,009$) és a fejlesztési tevékenységi részvétel ($F = 3,179$; $N = 197$; $p = 0,009$) esetében. A szerveződési aktivitás indexszám intézményi átlaga szignifikánsan magasabb a TGFI szerint „sereghajtó” két régió esetében (amely hátránykompenzációra is utal): a szakmai szervezetekkel való szoros együttműködési hajlandóság (társadalmi tőke) tehát fordítottan arányos a regionális TGFI-vel. A fejlesztési tevékenységi részvétel index eredménye szintén Észak-Magyarország esetében a legmagasabb (1,10), ugyanakkor a legalacsonyabb TGFI-vel bíró Dél-Dunántúl indexpontja csak a harmadik (0,79) a közép-dunántúli után. Ez az eredmény utal a fejlesztési tevékenységben (pl. vidékfejlesztési, gazdaságfejlesztési programok) való részvétel esélyt adó szerepére, de annak arányosságának pontos irányát nem jelöli.

Végül az aktív szakmai tevékenységek közül a 13 nemzetiségi közművelődési feladat esetében nemzetiségi közművelődési indexet képeztünk, amely a vizsgált régiók szerint szignifikáns különbséget jelez ($F = 2,556$; $N = 107$; $p = 0,032$). Az eredmények tükrében a hátránykompenzáció feltételezhető, hiszen a Dél-Dunántúl (0,88 pont), illetve az Észak-Magyarország (0,87 pont) régiók esetében mértük a 2. és 3. legmagasabb eredményt, ugyanakkor a legeredményesebb régió a Nyugat-Dunántúl (1,80 pont) volt. Az indexpontok így is alacsonyak az elérhető 13 ponthoz képest: egyik régió sem ért el két indexpontot. Bár a nemzetiségi közművelődés statisztikailag kevésbé hangsúlyos – a kiemelkedő régióknál pedig megjegyzendő azok határmenti elhelyezkedése is – a szolgáltatás hátránykompenzáló funkciója jelentős.

Összegzés és következtetések

Tanulmányunkban a kulturális tanulás sajátosságait vizsgáltunk a Konvergencia régiók (6) társadalmi-gazdasági fejlettségének (Társadalmi-Gazdasági Fejlettségi Index, TGFI) tükrében. Különös tekintettel voltunk arra, hogy megvizsgáljuk, találunk-e a hátránykompenzációt feltételező, mérhető eredményeket. Empirikus vizsgálatunkban kíváncsiak voltunk arra is, hogy mely közművelődési mutatók mentén mérhető legeredményesebben a kulturális tanulás.

A közművelődési tevékenység régiók szerinti területi kiterjedése és a TGFI közötti kapcsolat változó, párhuzamosságra és hátránykompenzációra utaló eredmények egyaránt azonosíthatók. Az intézmény területi elhelyezkedésének és adottságainak tekintetében (amelyeket passzív mutatókként értelmeztünk) legfőbb eredményünk az, hogy szignifikáns különbség van az egyes régiók között az intézmények tevékenységének te-

rületi kiterjedésében; annak működési módjában, illetve a tevékenységet ellátó szervezet típusában. A helyiségek jellemzőinek tekintetében is fennáll a szignifikáns eltérés. Ezek az eredmények hátránykompenzációra utalhatnak: a nagyobb közösségi tér méltányos hozzáférést eredményez azokhoz a kulturális szolgáltatásokhoz, amelyeknek a térigénye jelentős. A társadalmi beágyazottság tekintetében több más szervezetnek székhely-, illetve telephelybejegyzési lehetőséget biztosítanak a vizsgált szolgáltatók; a TGFI tükrében ez az esélyt adó tevékenység társadalmi tőkehozamot jelent az egyes, gazdasági-társadalmi fejlettségében szerényebb mutatókkal rendelkező régióknak.

A szakmai szolgáltatások kapcsán (melyeket aktív mutatókként értelmeztünk) a rendszeres művelődési formák közül a klubok, körök, szakkörök tagsága esetében található szignifikáns különbség a régiók között, melyet összekötve a régiók TGFI mutatójával, fordított arányosság azonosítható (kisebb TGFI-vel rendelkező régiók esetében magasabb a résztvevők száma). A nem rendszeres művelődési formák közül terüleetspecifikus szignifikáns adatokat a kiállítások, rendezvények alkalmainak számadatai mentén találtak. Az eredmény fordított arányosságot feltételez: a két leggyengébb TGFI-vel bíró régióban a legmagasabb az események átlagos intézményi száma. Régiók szerinti szignifikáns eltérés mutatható ki a nemzetiégi közművelődési feladatok kapcsán is, bár ezek az adatok nagyon szerény feladatellátásról árulkodnak és az arányosság iránya sem egyértelműsíthető. A szakmai aktivitások esetében a szerveződési index régiók szerinti eltérése egyértelműen azt jelzi, hogy a szakmai szervezetekkel való szoros együttműködési hajlandóság fordítottan arányos a regionális TGFI-vel. A fejlesztési tevékenység esetében viszont az esélyt adó funkció mellett az arányosság iránya csak feltételezhető, pontosítása további méréseket igényel.

A fenti eredmények alapján a terüleetspecifikus igényekre és adottságokra építő közművelődésben megvalósuló kulturális tanulás, valamint annak hátránykompenzáló, esélyteremtő funkciói statisztikailag mérhetőek. A lokalitást célzó, a helyi művelődő közösségeket a központba helyező szakmai szemlélet a vizsgálati eredmények tükrében a közművelődési alapszolgáltatásokat biztosító csúcshintézményekben azonosítható.

IRODALOM

1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről.
- 20/2018. (VII. 9.) EMMI rendelet a közművelődési alapszolgáltatások, valamint a közművelődési intézmények és a közösségi színterek követelményeiről.
- 388/2017. (XII. 13.) Korm. rendelet az Országos Statisztikai Adatfelvételi Program kötelező adatszolgáltatásairól.
- BEKE P. (2010, ed.) *Saját művelődési otthonunk*. Komárom, Civil Közösségi Házak Magyarországi Egyesülete.
- BLÁSKÓ Zs. (2002) Kulturális reprodukció vagy kulturális mobilitás. *Szociológiai Szemle*, Vol. 12. No. 2. pp. 3–27.
- BOURDIEU, P. (1979) *La Distinction*. Paris: Minuit. <http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/5742/1/47-13.pdf> [Letöltve: 2021. 10. 01.]
- BOURDIEU, P. (1998) Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: ANGELUSZ R. (ed.) *A társadalmi rétegződés komponensei*. Budapest, Új Mandátum. pp. 156–178.

- DI MAGGIO, P. (1998) Kulturális tőke és iskolai siker. In: RÓBERT P. (ed.) *Társadalmi mobilitás*. Budapest, Új Mandátum. pp. 198–220.
- FELKAI L. (2009) *Felnőttoktatás története Magyarországon*. (Szócikk.) Budapest, Oktatás-kutató és Fejlesztő Intézet. <http://ofi.hu/tudastar/problemak-kerdesek/felnottoktatás> [Letöltve: 2018. 11. 20.]
- JUHÁSZ E. (2016) *A felnőttek képzése és művelődése egykor és ma Magyarországon*. Debrecen, Csokonai Kiadó.
- JUHÁSZ E. & KUTHY-MEGYESI J. (2021) *Kulturális tanulás a kulturális központokban és a művelődési központokban. Kutatási jelentés. Kézirat*. Lakitelek, Nemzeti Művelődési Intézet.
- JUHÁSZ E. & SZABÓ J. (2016) Kulturális tanulás: a tanulás új dimenziója. *Educatio*, Vol. 25. No. 2. pp. 198–209.
- KOLOSÍ T. (2001) A terhes babapiskóta. In: ANGELUSZ R., ÉBER M. Á. & GECSE R. O. (eds) *Társadalmi rétegződés olvasókönyv*. TÁMOP 2010–2011. Budapest, ELTE TÁTK. pp. 271–291.
- KOMÁR Z. (2017) Generációelméletek. *Új Köznevelés*, Vol. 73. Nos 8–9. pp. 14–16.
- KOZMA T. et al. (2015) *Tanuló Régiók Magyarországon. Az elmélettől a gyakorlatig*. Debrecen, CHERD. <http://mek.oszk.hu/14100/14182/14182.pdf> [Letöltve: 2018. 03. 25.]
- KSH (2016) *Mikrocenzus 2016 – 4. Iskolázottsági adatok*. Központi Statisztikai Hivatal. https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mikrocenzus2016/mikrocenzus_2016_4.pdf [Letöltve: 2021. 10. 05.]
- KSH (2019a) *Tájékoztatósi adatbázis. Szakstatisztikák témák szerint*. Központi Statisztikai Hivatal. <https://statinfo.ksh.hu/Statinfo/themeSelector.jsp?lang=hu> [Letöltve: 2021. 10. 05.]
- KSH (2019b) *Összefoglaló táblák (STADAT)*. Központi Statisztikai Hivatal. <https://www.ksh.hu/stadat> [Letöltve: 2021. 10. 01.]
- PUSZTAI G. (2009) *A társadalmi tőke és az iskolai pályafutás*. Budapest, Új Mandátum Kiadó.